

Andrzej Gajewski

Prawda w pragmatyzmie

Studia Elbląskie 1, 235-237

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRAWDA W PRAGMATYZMIE

1. PRZEDSTAWIENIE ZJAWISKA

Pragmatyzm jako nurt myśli filozoficznej narodził się w Stanach Zjednoczonych na przełomie XIX i XX wieku. Charakteryzował ówczesny, amerykański sposób bycia (*The american way of life*). Był także rozumiany jako krytyczne odrzucenie tradycyjnej, akademicko uprawianej filozofii oraz jako pewnik skutecznie prowadzący do określonego celu¹.

Prekursorem pragmatyzmu jest Charles Pierce (1839–1914), który w 1870 roku utworzył Klub Metafizyczny (Methaphysical Club) na uniwersytecie w Cambridge. Pierce jako pierwszy użył wyrażenia pragmatyzm określając go metodą nowego filozofowania i teorią zamierzeń (meaning). W swojej najbardziej znanej pracy *How to Make Our Ideas Clear (Jak czynić własne idee bezspornymi)* pisał, że pragmatyzm nie jest filozofią, metafizyką czy też teorią poznania. Twierdził, że pragmatyzm nie stawia żadnych pytań i na żadne pytanie nie udziela odpowiedzi. Pragmatyzm jest tylko techniką (metodą), przy pomocy której można rozstrzygać problemy natury zarówno filozoficznej jak i nauk szczegółowych².

Kontynuatorem i zarazem reformatorem myśli Pierce'a był Wiliam James (1842–1910), który w czasopiśmie *Philosophical conception* w roku 1898 nazwał pragmatyzm nową filozofią o podwójnym charakterze³:

1) pragmatyzm to metoda rozstrzygnięcia dyskusji metafizycznych na podstawie praktycznych konsekwencji, do których prowadzą filozoficzne teorie. Jeżeli na podstawie różnych tez dochodzi się do tych samych praktycznych wniosków oznacza to, że tezy te niczym istotnym się nie różnią. Różnica jest tylko słowna;

2) pragmatyzm to teoria prawdy rozumianej jako używanie i praktyczne stosowanie ludzkiej myśli w konkretnym działaniu⁴.

Tak rozumiany pragmatyzm, jako metoda naukowa i jako teoria prawdy, rozprzestrzenił się w Stanach Zjednoczonych i w Europie zyskując wielu zwolenników, przybierając wiele wersji i odmian. Wszyscy pragmatyści nawiązują do empiryzmu (podstawową rolę w poznaniu przypisuje się doświadczeniu), pozytywizmu (filozofia jest tylko teorią nauki, która ustala porządek historyczny i logiczny

¹ Por. H.S. Thayer, *Pragmatism*, w: *The Encyklopedia of Philosophy*, London 1967, t. 5, s. 430–431.

² Por. Tamże, p. 432.

³ Por. Tamże, p. 433.

⁴ Por. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, Warszawa 1983, t. III, s. 198.

poszczególnych dyscyplin naukowych) oraz utylitaryzmu, gdzie użyteczność jest podstawowym kryterium działania i jego oceny według kategorii największych bądź najwyższych przyjemności⁵.

Pragmatyzm, najogólniej mówiąc, jest filozofią, w której intelekt służy nie tyle poznawaniu rzeczywistości, lecz oddziaływaniu na nią. W związku z tym, pytanie o prawdę i jej kryteria nie otrzymuje w pragmatyzmie ani jasnej, ani też jednoznacznej odpowiedzi.

Filozofowie pragmatyzmu amerykańskiego stwierdzają, że prawda jest tym, co prowadzi do skutecznego działania i co w takim działaniu się sprawdza. Szczególną odmianą tego pragmatyzmu jest instrumentalizm, reprezentowany przez Deweya i szkołę w Chicago, głoszący, że pojęcia, twierdzenia i teorie naukowe są jedynie instrumentami działania. Posiadają one wartość nadrzędną i pośrednią, a o prawdziwości decyduje osiągnięcie celu, do którego przy pomocy pojęć, twierdzeń czy też teorii naukowych dojść się zamierzało⁶.

Szkoła pragmatyzmu francuskiego (Le Roy) uważa, że prawda jest sposobem praktycznego postępowania⁷. Wszystko, co człowiek czyni, skoro czyni, jest prawdą.

Prawda w pragmatyzmie angielskim, zwanym również hominizmem (Schiller) to praktyczne zastosowanie teoretycznego poznania. Jest więc ona dziełem każdego człowieka i zależy od osobistych doświadczeń oraz potrzeb⁸.

Pragmatyzm włoski posiada dwa odmienne nurty, reprezentowane przez szkoły Papiniego i Prezzoliniego. Pierwsza z nich uważa, że prawda jest zależnością rzeczywistości od ludzkich przekonań, gdyż one wpływają na działanie, a działanie na rzeczywistość. Druga natomiast stwierdza, że prawda jest zależnością ludzkich przekonań od ich praktycznych konsekwencji⁹.

Swoistym rodzajem pragmatyzmu jest myśl marksistowsko-leninowska, gdyż sami jej twórcy stwierdzają, że marksizm nie jest dogmatem, skończoną, gotową, niezmienną doktryną, lecz żywą wytyczną działania¹⁰.

2. UWAGI KRYTYCZNE

Głównymi kryteriami prawdy w pragmatyzmie są skuteczność i użyteczność ludzkiego działania. Czy rzeczywiście praktyczną przydatność ludzkich pojęć i sądów można uważać za najważniejszy wyznacznik ich prawdziwości? I czy rzeczywiście każde poznanie, o ile ma być prawdziwe, musi legitymować się praktycznymi następstwami?

Niewątpliwie są sytuacje, gdzie wyżej wymienione warunki prawdy są wymagane i spełniane. Tak dzieje się podczas doświadczeń fizycznych, chemicznych itp.

⁵ Por. A. Podsiad, Z. Więckowski, *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Warszawa 1983, s. 288.

⁶ Por. Tamże, s. 158.

⁷ Por. Tamże, s. 288.

⁸ Por. Tamże, s. 139.

⁹ Por. W. Tatariewicz, *Historia...*, s. 203.

¹⁰ Por. *Encyklopedia PWN*, Warszawa 1974, t. III, s. 37.

Istnieją jednak i takie realia, gdzie człowiek jest wewnętrznie przeświadczony o prawdziwości własnego postępowania, chociaż obiektywnie rzecz ujmując, mamy do czynienia z nie-prawdą, np.:

Pewien człowiek całe życie spędził wśród gołębi. Był najwyższej klasy gołębicim specjalistą i dlatego król postanowił tego człowieka uczynić ministrem do spraw gołębi pocztowych. Kiedy ów człowiek przechadzał się po pałacu, po raz pierwszy w swoim życiu zobaczył królewskiego sokoła. Jako minister sam własnoręcznie przystąpił do pracy. Wziął nożyce, poprzycinał pazury, skrzydła i dziób.

— No, rzekł wycierając pot z czoła, teraz wyglądasz na ptaka jak należy. Do tej pory twój opiekun wcale się o ciebie nie troszczył.

Kryteria prawdy, jakie wysuwa i proponuje pragmatyzm nie są wcale, w każdym wypadku obiektywne i pożądane. Pragmatyczna koncepcja prawdy nie tylko nie jest koncepcją obiektywną, lecz także jest relatywistyczną. Aby osiągnąć zamierzony cel niekoniecznie trzeba posługiwać się tym, co określa się zgodnością zastanej sytuacji z myślą¹¹.

Grupa partyzantów ucieka przed pościgiem. Na skraju lasu widzi studnię, która jak się okazało była bez wody. Tam też szukają schronienia. Grupa pościgowa stojąc nad studnią głośno pyta: Czy są tu partyzanci? Echo odpowiada: czy są tu partyzanci. Może poszli do lasu? — pada następne pytanie. Może poszli do lasu — odpowiada echo. A może do studni wrzucić granaty? — pytają ludzie z grupy pościgowej. A może poszli do lasu — odpowiada echo.

James, właściwie twórca pragmatyzmu, był przeświadczony, że jego filozofia jest filozofią przyszłości. Był upojony tym, że jest świadkiem powstania wielkiej epoki umysłowej, nowego życia, a nawet religii¹². Praktycznie jednak nowość pragmatyzmu przyczyniła się do powstania tak skutecznych ideologii XX w. jak komunizm i faszyzm.

¹¹ Jest to metafizyczna definicja prawdy ontycznej, tradycyjnie określanej jako *adaequatio rei et intellectus*.

¹² Por. W. Tatariewicz, *Historia...*, s. 205.